

प्राचीन मगर र अक्खा लिपि

८४८ ४०१ । ५६ ३२

०३७७ ६८ ६८३६
 ०३७७ ५४५ ६३६
 ८८८ ७८४ ४३६

एम. एस. थापा मगर
 ४-५०१ ६५८ ०-८ ४०१

प्रकाशिका : श्रीमती दुर्गादेवी थापा मगर
वृत्ति प्रकाशन, ललितपुर, नेपाल

पुस्तक : प्राचीन मगर र अक्खा लिपि

लेखक : एम. एस. थापा (भेंडी) मगर

प्रथम संस्करण : २०४९ फागुन
द्वितीय संस्करण : २०५९ । ९ । १०

मूल्य : रु. १२५/- (एक सय पच्चीस) मात्र
HK \$ 30, IC Rs. 100/-, Brunei \$ 10

कम्प्युटर टाईप : मास्ट कम्प्युटर, पुतलीसडक, काठमाडौं

कम्प्युटर टाईपसेटिङ : सुश्री लक्ष्मीदेवी चन्द ठकुरी

आवरण सज्जा : टेकवीर मुखिया (सुनुवार)

© यस पुस्तकको सर्वाधिकार लेखकमा सुरक्षित छ ।

© यस पुस्तकबाट लेखकको अनुमति बिना केही उद्धृत गर्न बाहेक फोटोकपी,
लिथोग्राफी वा प्रकाशन गर्न कानून प्रतिकूल छ ।

मुद्रण : हिमि अफसेट प्रिन्टर्स

जमल (सेतोदरबार), काठमाडौं । फोन : २२६४९६

विषय सूचि

क्र.सं.		पृष्ठ संख्या
१	भूमिका	७
२	कृतज्ञता ज्ञापन	+
३	पुस्तक सम्बन्धमा	७

अध्याय- fC

४	प्राचिन मगरका नामहरू	१
५	प्राचिन मगरहरू	३
६	लिच्छवी-वृजि मगरहरू	१
७	बौद्धकालिन मगरहरू	१६
८	विश्वको पहिलो संसदीय व्यवस्था	१३
९	बुद्ध र वृजि मगरहरू	२०
१०	बौद्ध धर्म र मगरहरू	२४
११	बुद्ध पछिका मगरहरू	२१
१२	नेपालमा लिच्छवीहरू	३०
१३	ब्राम्हण शंकराचार्य र लिच्छवीहरू	३५
१४	लिच्छवीहरूको पतन	३१

अध्याय- २२

१५	लिपि	४४
१६	मगर लिपि (अक्खा लिपि)	४८

८३	अक्षरको श्रोत	८०
८५	उच्चारण	८१
८७	अक्खा अक्षर	८२
८०	मात्रा	८४
८१	मात्राको संकेत चिन्ह	८५
८२	सन्धि अक्षरहरू	८६
८३	आधि अक्षर	८७
८४	अन्य चिन्ह	८८
८५	अंक	८९

अध्याय- ८४

८८	आर्यहरू को हुन् ?	८३
८९	आर्यहरूको वेद, श्रुति, स्मृति र उपनिषद	९०
९०	रामायण	९१
९१	महाभारत	९३
९०	बौद्ध धर्म र ब्राम्हण धर्म	९८
९१	ब्राम्हणहरूको बुद्ध र बुद्ध धर्म विरोधी संघर्ष	९१
९२	बौद्ध धर्म र बौद्धहरूको पतन	९८
९३	नेपाली ब्राम्हणहरू र हिन्दू धर्म	९८
९४	परिशिष्ट- अंक गणना उच्चारण	१००
९५	परिशिष्ट- सहयोगीहरूको नामावली	१०४
९८	परिशिष्ट - मगरका सजातीय थर र उपथरहरू	१०८

छ । यसरी लगभग सबै शब्दमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष “ह”को उच्चारण तिब्बती-बर्मेली समूहका भाषा अर्थात् नेपालको सन्दर्भमा गुरूङ, मगर, सेर्पा, थकाली, नेवारी, तामाङ र वान्तवा एवं चाम्लिङ राईहरूको शब्दमा पाइन्छ । यसै कारण मगर भाषाको ध्वनी उच्चारणलाई केन्द्रविन्दू मानि “अक्खा लिपी”लाई पनि तिब्बती शैलीमा “क” लाई “क्याह” र “ख”लाई “ख्याह” आदि उच्चारण गरिएको छ । यसरी उच्चारण नगर्ने हो भने मगरहरूले उच्चारण गर्ने ध्वनी अक्षरमा दुरुस्त अंकित हुन सक्दैन ।

अक्खा अक्षर

+	?	n	l	w	o	o	e	p			
क्याह	ख्याह	ग्याह	घ्याह	इयाह	च्याह	छ्याह	ज्याह	झ्याह			
c	o	l	o	l	l	l	o	l	Δ	×	
ट्याह	ठ्याह	ड्याह	ढ्याह	न्याह	प्याह	फ्याह	ब्याह	भ्याह	व्याह	म्याह	
l	l	l	l	l	h	h	::	::	L	L	▽
स्याह	ह्याह	याह	ल्याह	याह	ञ्हा	आह	इह	ईह	उह	ऊह	एह

यसमा क, ख, ग, कै शैलीमा अक्षरहरू क्रमबद्ध नराख्नुमा दुईवटा कारणहरू छन् ।

(१) शब्दको उत्पत्तिको कारण र (२) उच्चारणको कारण ।

(१) शब्दको उत्पत्तिको कारण:- व्यञ्जन क बाट नै, ख, ग, घ, ङ को उत्पत्ति भएकोले यसलाई क वर्ग (व्यंजन), व्यंजन च बाट नै छ, ज, झ उत्पत्ति भएकोले यसलाई च वर्ग (व्यंजन), ट बाट ठ, ड, ढ को उत्पत्ति भएकोले यसलाई ट वर्गमा तर यसमा न (l) लाई उच्चारणको आधारबाट ट वर्गमा राखिएको छ । प व्यंजनबाट फ, ब, भ, व उत्पत्ति भएकोले यसलाई प वर्गमा तर यसमा म लाई उच्चारणको आधारमा राखिएको छ । बाँकी स, ह, र, ल, य, ज, अ, ई, उ, ऐ लाई अर्ध स्वर र स्वरको आधारमा छुट्टयाईएको छ ।

(२) उच्चारणको कारण:- क, ख, ग, घ, ङ लाई उच्चारण गर्दा जिब्रोको पछिल्लो भागले माथिल्लो भागलाई स्पर्श गर्दा क्रमशः पछि पछि सदैव गएकोले यसमा उत्पत्ति र उच्चारणको दुवै आधार मिलेको छ । च, छ, ज, झ लाई उच्चारण गर्दा जिब्रोको टुप्पोले माथिल्लो भागलाई स्पर्श

गर्दा ध्वनी क्रमशः गहकिलो र गन्हुङ्गो (forceful) हुदै जान्छ । यसरी नै ट, ठ, ड, ढ, न एउटै किसिमले अर्थात जिब्रोको टुप्पोले माथि स्पर्श गर्दा हलुङ्गोबाट क्रमशः गन्हुङ्गो हुदै जान्छ र यस वर्गबाट “न” को उत्पत्ति नभए पनि उच्चारण यसै वर्गमा पर्ने भएकोले यहाँ “न” राखिएको हो । यसरी नै अन्यलाई पनि राखिएको हो । जस्तै:-

वर्ग	अक्षर	उच्चारण समूह
क	+ १ १ ७ ७	कण्ठ स्वर (VELAR)
च	० ० ६ ५	तालु स्वर (PALATAL)
ट	८ ० ८ ७ ८	मूर्धन्य स्वर (RETROFLEX)
प	८ ७ ० १ ८ ४	ओंठे उच्चारण (BI-LABIAL)
स	८ ८ १ ७ ७ ७	अर्ध स्वर (SEMI VOWELS)
अ	५ :: :: ८ ८ ७	स्वर (VOWELS)

तसर्थ, यसलाई क्रमशः लेख्दा “क” र “च” वर्गलाई अलिकता छुट्ट्याई एउटा लहरमा त्यसैगरी “ट” र “प” लाई अर्को लहरमा एवं “स” र “अ” लाई तल्लो लहरमा यसरी राख्नुपर्छ:-

+	१	१	७	७	०	०	६	५			
क्याह	ख्याह	ग्याह	घ्याह	झ्याह	च्याह	छ्याह	ज्याह	झ्याह			
८	०	८	७	८	८	७	०	१	८	४	
ट्याह	ठ्याह	ड्याह	ढ्याह	न्याह	प्याह	फ्याह	ब्याह	भ्याह	व्याह	म्याह	
८	८	१	७	७	७	५	८	८	८	७	
स्याह	ह्याह	न्याह	ल्याह	याह	वाह	अह	इह	ईह	उह	ऊह	एह

यसमा अंग्रेजी र तिब्बतीमा जस्तो सानो (Small) र ठूलो (Capital) अक्षर नभै एउटै हुन्छ ।

मात्रा

मात्राको हकमा प्रारम्भिक ईस्वी सन् तेस्रो शताब्दी पूर्व र दोस्रो शताब्दीको मात्रामा केही फरक भएको छ भने नेपालका लिच्छवीहरूले कालान्तरमा अलि बढी फरक पारेका छन् । जस्तै: ईस्वी सन् तेस्रो शताब्दीमा "सु" लेख्दा ५ "जू" लेख्दा ६ लेखिएको छ भने त्यसपछि अधिकांश शिलालेख र अभिलेखहरूमा "सु" लेख्दा ५ र "जू" लेख्दा ६ लेखिएको छ र "इ" को ह्रस्व मात्रा ७ छ भने "ई" को दीर्घ मात्रा ८ लेखिएको छ । जस्तै: "वि" ९ र "वी" ९ । तर नेपालका लिच्छवीहरूले ह्रस्व र दीर्घको रूपमा ८ संकेत प्रयोग गरेको छ । जस्तै: "वि" लाई ९ लेखिएको छ । त्यसैले यहाँ मात्राको संकेत बहुसंख्यामा प्रयोग भएकालाई अपनाइएको छ । केही अभ्यास र अलि ध्यान दिने हो भने कनिष्क, अशोक र नेपालका लिच्छवी राजाहरूको सबै अक्षर छिट्टै र सजिलै पढ्न सकिन्छ ।

मात्राको संकेत चिन्ह

- आ:- - जस्तै: का १ तर "जा" २ हुन्छ र "टा"मा ३ हुन्छ ।
- इ:- ४ " कि ५
- ई:- ६ " की ७
- उ:- - " कु ८ तर "दु"मा ९ हुन्छ ।
- ऊ:- = " कू १० तर "दू"मा ११ हुन्छ ।
- ए:- - " के १२ तर "टे"मा १३ हुन्छ ।
- ऐ:- = " कै १४ तर "टै"मा १५ हुन्छ ।
- ओ:- - " को १६ तर "जो" १७ हुन्छ ।

औ:- + " कौ †

अं:- " कं †

यसरी मात्राको सांकेतिक चिन्ह राम्ररी बुझि सकेपछि कुन कुन मात्रा कुन ठाउँमा राख्ने हो त्यसलाई बुझ्न सजिलोको लागि सबै अक्षरहरूलाई बाह्रखरीको रूपमा यहाँ दिइएको छ:-

† क †	† ख †	† ग †	† घ †	† ङ †	† च †	† छ †	† ज †	† झ †	† ञ †	† ट †	† ठ †	† ड †
† का †	† खा †	† गा †	† घा †	† ङा †	† चा †	† छा †	† जा †	† ज्ञा †	† ञा †	† टा †	† ठा †	† डा †
† कि †	† खि †	† गि †	† घि †	† ङि †	† चि †	† छि †	† जि †	† झि †	† ञि †	† टि †	† ठि †	† डि †
† की †	† खी †	† गी †	† घी †	† ङी †	† ची †	† छी †	† जी †	† झी †	† ञी †	† टी †	† ठी †	† डी †
† कु †	† खु †	† गु †	† घु †	† ङु †	† चु †	† छु †	† जु †	† झु †	† ञु †	† टु †	† ठु †	† डु †
† के †	† खे †	† गे †	† घे †	† ङे †	† चे †	† छे †	† जे †	† ज्ञे †	† ञे †	† टे †	† ठे †	† डे †
† कै †	† खै †	† गै †	† घै †	† ङै †	† चै †	† छै †	† जै †	† झै †	† ञै †	† टै †	† ठै †	† डै †
† को †	† खो †	† गो †	† घो †	† ङो †	† चो †	† छो †	† जो †	† ज्ञो †	† ञो †	† टो †	† ठो †	† डो †
† कौ †	† खौ †	† गौ †	† घौ †	† ङौ †	† चौ †	† छौ †	† जौ †	† झौ †	† ञौ †	† टौ †	† ठौ †	† डौ †
† कं †	† खं †	† गं †	† घं †	† ङं †	† चं †	† छं †	† जं †	† झं †	† ञं †	† टं †	† ठं †	† डं †

ङं नं पं फं बं भं वं खं मं सं हं रं लं यं वं
 ङौ नौ पौ फौ बौ भौ वौ खौ मौ तौ सौ हौ रौ लौ यौ वौ
 ङो नो पो फो बो भो वो खो मो सो हो रो लो यो वो
 ङै नै पै फै बै भै वै खै मै तै सै है रै लै यै वै
 ङे ने पे फे बे भे वे खे मे से हे रे ले ये ने
 ङू नू पू फू बू भू वू खू मू सू हू लू यू वू ऊ
 ङु नु पु फु बु भु वु खु मु सु हु लु यु वु उ
 ङी नी पी फी बी भी वी खी सी ही री ली यी वी
 ङि नि पि फि बि भि वि खि सि सि हि रि लि यि नि
 ङ ना पा फा बा भा वा खा मा ला हा रा ला या ना आ
 ङ न प फ ब भ व ख म स ह र ल य न अ

सन्धि अक्षरहरू

१. यसमा "र+ई" जोडिएको सन्धि यस्तो छ:-

कृ	खृ	गृ	घृ	इ	चृ	छृ	जृ	झृ	ट्रि
ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ
ट्रि	ड्रि	ड्रि	नृ	पृ	फृ	बृ	भृ	वृ	मृ
लृ	लृ	रि ()	को छैन।	लृ	यृ	वृ			

उदाहरण:- यसमा "मृतक" लेख्दा ॐ+ "वृजि" लेख्दा ॐ, "मृग" लेख्दा ॐ, भृकुटि लेख्दा ॐ+ॐ लेख्ने आदि।

(२) यसमा "अ" मा "र" सन्धि यसरी जोडिएको छ:-

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ट	ठ	ड	ढ	न	प	फ	ब	भ	म	स	ल	य	व
ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ
ड	ड	न	प	फ	ब	भ	म	स	ल	य	व											

उदाहरण:- यसमा "सिम्रिक" लेख्दा ॐ+ॐ, "प्रकाश" लेख्दा ॐ+ॐ, "क्रमिक" लेख्दा ॐ+ॐ लेख्ने आदि।

आधी अक्षर

ईस्वी पूर्व दोस्रो शताब्दीसम्मको अभिलेखहरूमा आधि व्यंजन वा स्वर लेखिएको छ। यो स्वतः स्पष्ट भएकोले विभिन्न अभिलेखबाट जस्ताको तस्तै अध्ययनको लागि दिइएको छ:-

म्य	मिह	व्य	स्व	व्यि	घ्य	इव	इय	मह	स्य
ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ
व्य	य्या	म्या	यह	आदि।					

अंक

बौद्ध ग्रन्थ महावग्गमा अंक गणित सम्बन्धि हिसाब, गुणन र लेख्ने पाटीको प्रशस्त वर्णन भएको छ । बुद्धकालिन अशोक र कनिष्क एवं नेपालको लिच्छवी राजाहरूको लेख, अभिलेख र अन्य लेखहरू अध्ययन गर्दा त्यहाँ अक्षर जस्तै अंकको लागि पनि निश्चित चिन्ह अर्थात अक्षर निर्धारण गरिएको छ । नेपालमा मगर लगायत विभिन्न जातिका अशिक्षित मानिसहरूले अहिले पनि अंक गन्दा “विसी”को प्रयोग गर्दछन् । “विसी” भनेको २० हो र यसबाट प्राचिन समयमा सर्वसाधारणले “वीस” भन्दा बढी गन्ति जान्दैनथ्यो भन्ने प्रष्ट हुन्छ । जस्तै: रू. ८५ भन्नुको सट्टा चार विसी पाँच भन्दछन् । प्राचिन समयमा हजार भन्दा बढी अंकको चिन्ह पाईन्दैन । भारतको नासिकमा ईस्वी दोस्रो शताब्दीको लेखमा ७०,००० को चिन्ह दिएकोछ र यो भन्दा बढी अंक कहिँ पाइएको छैन । छोटकरीमा नेपालका लिच्छवीहरू र कुशान वंशी निष्क समेतले प्रयोग गरिएको “अम्खा” अंक यसरी छ:-

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०
४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०
५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०
७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०
८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०

द्रष्टव्य: यसमा अंक ५३ सम्म श्री नयराज पन्तज्यूको “लिच्छवी सम्बतको निर्णय” नामक पुस्तकबाट र अंक ६०, ७०, ८०, ९० र १०० कुशान वंशाबाट लिइएको छ ।

Missing pages

To read full text contact us/author/publisher